

Kad se dakle pita, kako se imadu shvaćati i tumačiti povjestni čini, onda nam nije kolebati izmedj fizične i moralne nužde, nego se neodvlačno odlučiti za ovu posljednju.

Spomenuli smo češće, da vriednost čovjeka stoji tek u volji njegovoj — i to u volji determiniranoj etički. Je li čovjek pukom makinom prirode: onda mu je volja mekanički determinovana — dakle neslobodna. Takvo svaćanje izjednačuje čovjeka sa svakom sljednjom prirodnom stvari i otimlje mu svako dostojanstvo. Historija, kojoj je to načelo provodičem, postaje prirodnom znanosti.

Po tom dakako nebi etici u povjestnom naućanju bilo mjesta, kako joj u svietu fizičnom u obće mjesta nema; ona bi paće postala svuda suvišnom. Nu nema straha. Mi smo dokazali, da je čovječja volja slobodna u granicah zakona, dakle i čini voljni; zato i etika, koja te čine presudjuje, stoji na čvrstu temelju.

Tko dopušta, da je ovaj ili onaj čin u običnom životu dobar ili zao, te da je uzročnik istoga čina za nj moralno odgovoran: taj će morati ujedno dopustiti, da su takvi i historični čini, koji no su takodjer ljudski. Etične ideje dakle i njihove kolizije pa zato i etika u obće može se i mora se uporabiti u tumaćenju i naućanju povjestnom.

Ova naša tvrdnja nailazi na silan odpor sa strane velikih muževa nekih, medj kojimi spominjemo u prvom redu englezkoga historika Bucklea i njemačkoga pedagoga Rotha. Valja najprije da s njimi izadjemo na čistac, a onda mnienje svoje da podkriepimo primjeri historičnimi. Tim ćemo i završiti.

